

Könsmedvetenhet i läroboksserierna Klick och Megafon

Suvi Koskinen

Kandidatavhandling i svenska

Jyväskylä universitet

Institutionen för språk- och kommunikationsstudier

2020

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Suvi Koskinen	
Työn nimi Könsmedvetenhet i läroboksserierna Klick och Megafon	
Oppiaine Ruotsin kieli	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Toukokuu 2020	Sivumäärä 33
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella perusopetuksen opetussuunnitelmassa esiintuotua <i>sukupuolittietoisuutta</i> ja sen toteutumista ruotsin oppikirjoissa. Tutkimusmateriaalina ovat kirjasarjat Klick (7 ja 8-9) ja Megafon (1, 2 ja 3). Käsite <i>sukupuolittietoisuus</i> mainitaan ensimmäisen kerran uusimmassa opetussuunnitelmassa 2014, ja koska Klick- kirjasarja on jo vanhentunut eikä seuraa uusinta opetussuunnitelmaa, otan tutkimuksessani selvää siitä, miten käsitteen mainitseminen on vaikuttanut sukupuolen käsittelyyn ruotsin oppikirjoissa.</p> <p>Tutkimus on suoritettu kvalitatiivisena sisällönanalyysinä, jossa hyödynnetään myös diskurssianalyysin piirteitä. Sukupuolittietoisuutta tuodaan oppikirjoissa esille monin eri keinoin, kuten hahmoilla ja henkilöillä, jotka edustavat erilaisia sukupuoli-identiteettejä. Sukupuolen moninaisuus ja sukupuolisegregaatio ovat myös tärkeitä käsitteitä tutkimuksessani, ja tuonkin materiaalista esille niiden vaikutusta sukupuolittietoisuuden toteutumiseen oppikirjoissa. Tuon kirjoista ilmi tekstejä ja kuvia, joiden avulla analysoin kirjantekijöiden käsityksiä ja tulkintoja Opetushallinnon suosituksista ja ohjeistuksista.</p> <p>Tulokseni osoittivat, että kirjasarjat eroavat toisistaan, mutta eivät merkittävästi. Esitetyt sukupuoli-identiteetit ovat usein yksipuolisia ja sukupuolen moninaisuutta ei ole tietoisesti tuotu esille kirjoissa. Sukupuolivähemmistöt eivät ole näkyviä kummassakaan kirjasarjassa. Klick sisältää enemmän tietoista sukupuolten erottelua ja ryhmittelyä, mitä vältetään sukupuolittietoisessa opetuksessa. Perusopetuksen opetussuunnitelman uudistuksella on ollut vaikutusta sukupuolen käsittelyyn ruotsin oppikirjoissa, mutta käsitteen <i>sukupuolittietoisuus</i> kokonaisvaltainen ymmärrys ja toteutus on jäänyt rajalliseksi.</p>	
Asiasanat: Könsmedvetenhet, läroplan, lärobok, kön, könsmångfald, könsidentitet, svenska	
Säilytyspaikka JYX	

INNEHÅLL

1.	4	
2.	6	
2.1.	Centrala begrepp	6
2.1.1.	Kön	6
2.1.2.	Könsmångfald	7
2.1.3.	Genus	8
2.1.4.	Könsmedvetenhet, könsneutralitet och könssensitivitet	9
2.1.5.	En tabell över centrala begreppen	11
2.2.	Tidigare studier	13
2.2.1.	Tidigare studier om hur kön syns i läroböcker	13
2.2.2.	Elevers uppfattningar om kön	14
3.	Mål, metod och material	16
3.1.	Mål	16
3.2.	Metod	16
3.3.	Material	18
4.	19	
4.1.	Vilka medel används för att framställa kön i böckerna?	19
4.2.	Könsidentiteter och könsmångfald i böckerna	21
4.2.1.	Könsidentiteter och könsmångfald i Klick	21
4.2.2.	Könsidentiteter och könsmångfald i Megafon	25
4.3.	Könsmedvetna diskurser i böckerna	27
5.	29	
	Material	31
	Litteratur	32

1. Inledning

Kön och kulturbundna sociala roller kring det har intresserat mig länge. Jämställdhet mellan könen och ständigt föränderlig forskning om kön har alltid varit någonting som jag velat läsa mer om. Det finns bara två juridiska kön i Finland, men det finns ett oändligt antal olika könsidentiteter och sätt att uttrycka kön. Kön som en del av identitet är flexibelt och innebär mycket mer än bara biologiska egenskaper. I Grunderna för läroplanen för grundläggande utbildningen (GLGU 2014) sägs det att könsmedveten undervisning tar hänsyn till stereotypiska könsroller och introducerar mångsidigare bilder av kön, men hur syns begreppet i läroböcker? Läroplanen kräver en könsmedveten approach till undervisning. Jag analyserar läroboksserierna Klick och Megafon och studerar särskilt hur Utbildningsstyrelsens ideologier realiserar i böckerna. Jämförelsen av läroboksserierna Klick och Megafon kommer att visa hur Utbildningsstyrelsens krav på könsmedveten approach realiserar i de här B1-svenska läroböckerna.

Eftersom begreppet könsmedvetenhet är så nytt i skolvärlden måste jag ta hänsyn till att författare av läroböckerna möjligen inte kunnat fokusera så mycket på könsmedvetenhet, men hellre på detaljer liksom språkmedvetenhet, multilitteracitet och språkuppfostran. Men å andra sidan kunde läroplanen tolkas på det sättet att könsmedvetenhet är en viktig ideologisk förnyelse i GLGU, det vill säga författarna kan betona sådana frågor som de tolkar är de viktigaste i läroplanen. Speciellt språklärare brukar vara bundna till läroböcker och böckernas auktoritet kan fungera som en oavsiktlig läroplan, vilket inte är ändamålsenligt (Wikman 2004: 7).

De viktigaste publikationer och källor som jag ska använda i min kandidatavhandling är GLGU (2014) och rapporter om jämställdhet av Utbildningsstyrelsen. När den nya läroplanen publicerades år 2014 och började tillämpas år 2016, började forskare göra mera studier om könsmedvetenhet, men före år 2014 finns det nästan ingen forskning om fenomenet. Könsmedveten pedagogik i Finland introducerades på riktigt först i GLGU 2014 och forskning av fenomenet baserar sig nästan uteslutande på GLGU 2014. Det finns i någon mån forskning om könsmedveten pedagogik, men min undersökning skulle rikta på könsmedvetenhet i läromaterial, som har inte forskats så mycket.

Före etableringen av den nya läroplanen publicerade Utbildningsstyrelsen några rapporter och redogörelser om jämställdhet i grundskola. År 2010 utarbetade Utbildningsstyrelsen en rapport om hur kön representeras i läromaterial i grundskola. Presentation av män var större och traditionella manliga karaktärsdrag och yrkesval värderas mer, och kvinnor och män får annorlunda bilder av sina

verksamhetsmöjligheter (Tainio & Teräs 2010: 6). Resultaten förvånade Utbildningsstyrelsen och bidrog till en förändring i läroplanen; identifieringen och uppfattningen av begreppet könsmedvetenhet och varför det behövs.

Utbildningsstyrelsen kontrollerar inte läroböckernas innehåll utan ger referens och hänvisningar till läroboksförläggare. Därför ska det vara fängslande att få veta hur läroboksförläggare tolkar och omsätter Utbildningsstyrelsens anvisningar i böckerna.

Kön syns i läroböckerna i till exempel bilder, uppgifter, texter, och illustrationer. Megafon och Klick presenterar äkta människor och kändisar i olika texttyper. För att få veta hur könsmedvetenhet genomförs i böckerna borde man veta hurdan roll kön har i läroböckerna. Hur och varför syns kön i böckerna? Kärnan i könsmedvetenhet ligger i synligheten av kön; kön är en del av livet och kön borde talas om öppet och ändamålsenligt. Könsmedvetenhet bör således inte leda till neutraliseringen av kön. Kön är en del av identiteten, och därför presenteras kön oftast bara genom människorna och karaktärerna i böckerna. I min studie ska jag introducera några fall i läroböckerna där könsmedvetenhet approach är synlig eller osynlig med bilder från böckerna, och analysera dem vidare.

2. Centrala begrepp och tidigare studier

Eftersom min studie behandlar många olika komplicerade begrepp är det viktigt att tydliggöra vad jag egentligen menar i min studie när jag använder begreppen. Termdefiniering behövs speciellt med termer som är okända eller som kan tolkas på flera sätt. Institutet för hälsa och välfärd (2018) har sammanställt en ordlista gällande jämställdhet, kön och genus. År 2015 publicerade Utbildningsstyrelsen några guider om jämställdhet som också innehåller några definitioner av termerna. Dessutom drar jag nytta av några yttre källor och webbsidor för att konstruera exakta definitioner för begreppen. Jag har sammanställt en ordlista (tabell 1), som innehåller de viktigaste begreppen och deras betydelser. Det är också viktigt att vara medveten om att det kan vara nästan omöjligt att ha bara en entydig betydelse till ett begrepp.

2.1. Centrala begrepp

2.1.1. Kön

Begreppet kön kan syfta på ett stort antal företeelser. Kön har ofta en åtskiljande funktion mellan människogrupperna män och kvinnor (Rikstermbanken 2020), och oftast kopplas ordet till biologiska egenskaper. Kön som en biologisk-psykisk företeelse är mer komplex än man kan fånga i en kortfattad definition.

Kön är flertydigt eftersom varje människa upplever sitt kön på sitt eget sätt. Traditioner, arbete, livsstilar och livsuppfattningar är bundna till samhället, kulturen och gemenskapen omkring en (Utbildningsstyrelse 2020). För att förstå begreppet könsmedvetenhet är det viktigt att ha en aktuell bild av vad ordet kön betyder. Kön syns i läroplanen och i läroböcker eftersom det är en del av identitet. Läroplansförfattarna är medvetna om olika kön och totalförbjuder inte könsuppdelningen, men värderar individualitet över könsmodeller.

Rikstermbanken har till och med 21 olika definitioner av begreppet och termbanken delar kön som begrepp i fyra olika former; biologiskt kön, juridiskt kön, könsuttryck och könsidentitet. Min undersökning baserar sig på hur läroböcker presenterar kvinnor och män, och därför ska mitt fokus vara i könsuttryck och könsidentitet istället för juridiskt eller biologiskt kön. I denna studie gör jag observationer om hur stereotypiska kvinnliga och manliga sociala roller presenteras i de undersökta böckerna och hurdan roll könsmedvetenhet har i det, således ska jag undersöka det sociala könet, och

inte det biologiska eller juridiska könet. Varken det biologiska eller juridiska könet är synliga i mitt material och därför kommer jag att inte ta hänsyn till dem.

2.1.2. Könsmångfald

Läroplanen betonar att den mänskliga mångfalden respekteras, det vill säga man värderar alla olika människor och deras olika egenskaper. "Genom val och utveckling av lärmiljöer, arbetssätt och undervisningsmaterial ger man synlighet åt och visar respekt för den mänskliga mångfalden." (GLGU 2014: 29). Mänsklig mångfald kan då också syfta till könsmångfalden.

Begreppet könsmångfald förekommer också i ordlistan för jämställdhet av Institutet för hälsa och välfärd (2018). Ordet betyder att det finns ett oändligt antal sätt för människor att uttrycka sig och sin identitet, och till exempel att människor kan känna sig obekväma med att sätta sig i någon könskategori. Begreppet könsmångfald omfattar både könsminoriteter och könsmajoriteter (SETA, 2017), och i min studie ska jag betrakta hur de här två grupperna syns i böckerna. Den manliga har varit mer framme än den kvinnliga i läroböcker (Utbildningsstyrelsen 2011), men hur syns könsminoriteter, eller syns de alls? Könsmångfald är ett fenomen som jag senare undersöker i mitt material; hur synlig är könsmångfalden i Klick och Megafon eller om fenomenet beaktas alls i böckerna? Det sägs mycket lite i läroplanen om hur undervisning kan ha en könsmedveten approach. Könets mångfald syftar till mångfald av könsidentiteter och hur könen ser ut. Könsuttryck och könsidentitet är växlande och kan inte definieras, och därför borde böckerna ge mångsidiga bilder av kvinnor, män och andra kön. Dessutom förbjuder jämställdhetslagen diskriminering på basis av könsidentitet och könsuttryck.

Könets mångfald nämns bara en gång i läroplanen, men den kan tolkas som en viktig del av jämställd och könsmedveten undervisning i dagens skola.

"Den grundläggande utbildningen ska på ett jämlikt sätt uppmuntra flickor och pojkar i studierna i olika läroämnen och öka kunskapen och insikten om könets mångfald. Varje elev ska få hjälp med att upptäcka sina möjligheter och skapa sin lärstig utan könsbundna rollmodeller." (GLGU 2014: 18).

Lärare och läromaterial ska kunna presentera olika könsidentiteter så att elever kan känna acceptans och tillhörighet. Traditionell könsfördelning i två kön i grundskolan begränsar elevers eget identitetsskapande.

I min studie är det viktigt att hålla könsminoriteter i minnet. Till könsminoriteterna hör till exempel transkönade, transgenderister samt interkönade. Att representera könsmångfald betyder att introducera elever både olika kön och olika könsuttryck; det finns flera kön än bara kvinnor och män, men också oändliga sätt att representera de här könen.

2.1.3. Genus

Det är viktigt att vara medveten om skillnaden mellan kön och genus, eftersom de här två begreppen kan vara svåra att skilja från varandra. Påverkan från engelska gör det till och med mer invecklat när det gäller betydelser. Några forskare har påpekat att genus och kön är så liknande att de nästan kan ha samma betydelser. Jag diskuterar och definierar begreppen *genus* med avseende på min egen analys, och varför jag har valt att använda begreppet *kön* istället för *genus*. För tydlighetens skull kan det vara skäl att påpeka att begreppet *genus* inte har någon passande översättning till finska, och också därför har jag valt att använda ordet *kön* i min undersökning istället.

Användning av *genus* har förändrats med tid. Den alltid förnyande genusvetenskapen har förstått kön som tusentals olika företeelser, och *genus* har varit ett stödjande redskap i det. Under 1970-talet började betydelsen av kön innehålla både biologiska och sociala faktorer. Forskare ville bort från tron att biologiska faktorer var grunden för hur män och kvinnor realiserar sina liv, identiteter och till exempel hurdana arbetsmöjligheter de kan uppnå (Edlund, Erson & Milles 2007: 29). Således finns det svårigheter i betydelser för sådana termer som redogör för identitet. Detta problem fick ett svar med termen *genus*. Ursprungligen var *genus* ett åtskilt begrepp för att definiera kön som ett kulturellt fenomen. Det finns skäl att påstå att man föds med kön men *genus* är det som man formas till.

Yvonne Hirdman är en känd svensk historiker och professor och hon lanserade ordet *genus* i Sverige. Hirdman fokuserar på kvinnoforskning, men hennes teori om genussystemet och *genus* är tillämpliga för min studie. *Genus* refererar oftast till "socialt kön", enligt Hirdman. Eftersom "socialt kön" var en klumpig översättning av engelskans *gender*, föreslog Hirdman att använda *genus* istället. Ytterligare påpekar Hirdman (1988) att *genus* är en term som kunde ersätta "socialt kön" och den gammaldags "könsrollen". *Genus* är ett ord som visar att samhället, generella ideologier och tankesätt har utvecklats, och ordet *genus* ger en modern och också mer realistisk bild av kön. Begreppet "socialt kön" kunde tolkats att ha några likheter med det biologiska könet, och därför behövs ett annat begrepp. Människans biologiska faktorer kan inte vara någonting som tillåter diskriminering eller stöd, och språket skulle fungera som redskap mot dem. Distinktion mellan *genus* och *kön* har således

varit på någon nivå ett politiskt ställningstagande. Begreppet genus behandlar också relationer mellan män och kvinnor, och behandlar inte företeelser bara på individuell nivå (Edlund, Erson & Milles 2007: 29). Edlund m.fl. framför att genus innehåller förståelsen av strukturell ordning mellan könen, vilket stödjer också Hirdmans teori om genussystemet.

Genus har ändå kritiserats under åren. Begreppet genus tar inte alls hänsyn till biologin, som faktiskt är en del av ens identitet. Jag har valt att använda kön på grund av hur ordet har använts i mina källor och hur kön är begripligare och tydligare än genus. Nu för tiden syftar kön på dynamiskt, kulturellt och socialt konstruerad helhet, som innehåller ideologiska, politiska, ekonomiska samt sexuella och reproduktiva faktorer. Kön förändras över tid och rum, och ibland kan genus vara ett passande begrepp. Ändå använder många forskare idag kön eftersom människor är medvetna om olika dimensioner av begreppet kön. Som jag har tidigare framfört, kan de här två begreppen användas jämsides och betyda likadana företeelser.

2.1.4. Könsmedvetenhet, könsneutralitet och könssensitivitet

Könsmedvetenhet, könsneutralitet och könssensitivitet är tre likadana termer, men de skiljer sig i betydelse på ett avgörande sätt. En kritisk genomgång av de här termerna behövs och jag ska utreda skillnader i betydelser med hjälp av olika källor.

I GLGU (2014: 29) står det att "Undervisningen har ett könssensitivt förhållningssätt." Elever ska kunna göra sina egna val utan könsbundna roller, och genom till exempel val av läromaterial kan man möjliggöra könssensitivitet i skolan (Utbildningstyrelsen 2011: 3). Elever är individer och fungerar genom sina mångsidiga kunskaper och egenskaper, inte bara genom sitt kön. Institutet för hälsa och välfärd (2018) har dock påpekat att uttrycket "könssensitiv" är vilseledande och rekommenderar termen "könsmedveten" istället. Ordet "sensitiv" kan tolkas på det sättet att diskussioner om kön skulle vara mycket känsliga och även att tal om kön bör undvikas. Det är möjligt att det är bara ett översättningsfel, eftersom i den finskspråkiga versionen av GLGU 2014 används termen "sukupuolittietoinen" som översätts rakt till "könsmedveten". Ändå brukar människor använda könsmedveten och könssensitiv jämsides och några tolkar att begreppen betyder likadana företeelser; det finns ingen tanke om "känslighet" bakom ordet könssensitiv. I min studie har jag valt att använda bara begreppet könsmedvetenhet för begriplighets skull.

Lärare, experter i pedagogik och till exempel politiker har tolkat betydelsen av könsmedvetenhet på olika sätt. En allmän fördom mot könsmedvetenhet bland finländare har varit att det skulle vara för invecklat och svårt att plötsligt börja använda könsneutrala termer om studenter, till exempel. *elever* istället för *pojkar och flickor* (Sundelin 2019). Könsmedveten approach till undervisning innehåller ändå mycket mer än bara könsneutrala termer. Dessutom kan man inte förbjuda kön, och läroplanen säger ingenting om förbjudande eller neutralisering av kön.

“Skolan ska uppmuntra eleverna att upptäcka sina egna möjligheter och att förhålla sig till olika läroämnen, göra val och binda sig till studierna utan könsbundna rollmodeller.” (GLGU 2014: 29).

Könsmedvetenhet är inte upplösning av traditionella könsroller, utan kännedom om kön och hur kön inte ska påverka ens arbetsmöjligheter, val osv. Kön är bara en del av ens identitet, och borde inte definiera individens liv.

Könsmedveten undervisning upprätthåller inte indelning av män och kvinnor i skilda grupper (Utbildningsstyrelsen 2020). Enligt GLGU (2014) är omotiverat och ständigt avskiljande mellan könen oacceptabelt. Traditionellt delas människor i två könsgrupper, vilket har sina rötter i biologiska egenskaper och traditionella sociala könsroller. Utbildningsstyrelsen har valt att upprätthålla individualitet över kön, och representera en modern bild av kön i undervisning. Jag ska ta hänsyn till könssegrering i Klick och Megafon i min studie, för den är synlig i båda serierna.

SETA har publicerat en artikel (2018) om könsmedveten undervisning som respons på mediadiskussioner om reformeringen av läroplan samt begreppet könsneutralitet. Riksdagsledamoten Sirkka-Liisa Anttila hade kritiserat könsneutral uppfostran och hur minoriteter inte bör kräva förändring av könsuppfattningar hos befolkningsmajoriteten i Finland. I artikeln (2018) argumenterade SETA:s generalsekreterare Kerttu Tarjamo att ingen organisation, myndighet eller experthåll kräver könsneutralitet, och kravet på det skulle vara faktiskt felaktigt i dagens Finland. Istället talar läroplanen och SETA för könsmedvetenhet, som ger möjligheter för elever att bilda sina egna uppfattningar om kön.

Barnpsykiatern Puura (Yle 2019) konstaterar att könsmedveten uppfostran kan ha en negativ inverkan på barnens uppväxt. I samma artikel framför barnpsykiatern Jari Sinkkonen sina tankar om könsneutralitet och hur könsneutraliteten inte fungerar i realiteten eftersom den nekar könsskillnader och de facto befrämjar ojämställdhet. Det är vanligt att människor blandar ihop termerna könsneutralitet och könsmedvetenhet. Syftet med könsmedvetenhet är inte att förneka manliga pojkar

eller kvinnliga kvinnor, utan syftet är att skolan inte ska styra elevernas uppfattningar om kön på det sättet att könet kan avgränsa deras möjligheter i livet eller värdera ett kön mer än annat.

Läromaterial, lärare samt läroplansförfattare är medveten om kön och eleverna kan se köns mångfald och olika sätt att uttrycka könsidentiteter i skolan. Man har sett livliga diskussioner om könsmedvetenhet och könsneutralitet i media, men för att diskussionerna ska leda till någonting konstruktivt är det viktigt att man vet vad det egentligen sägs i läroplanen samt hurdana termer att använda i sådana diskussioner. Med tanke på min studie är det också viktigt för läsare att vara medvetna om skillnader mellan relevanta termer. Hela begreppet könsmedvetenhet är svårt att förstå och följaktligen svårt att genomföra i praxis i läroböckerna.

2.1.5. En tabell över centrala begreppen

Jag har sammanställt en ordlista om de centrala begreppen i min studie. Listan ska förklara termerna samt vara en snabb och lätthanterlig resurs för läsare att kolla olika betydelser. Det är värt att lägga märke till att några av termerna har olika betydelser i olika kontext och betydelser kan vara föränderliga under åren. Jag har valt och konstruerat betydelserna med tanke på min egen studie.

Tabell 1. Tabellen över centrala begreppen i studien.

Centrala begreppen i min studie
<p>Kön – Ett mångfasetterat begrepp, som syftar till juridiskt kön, biologiskt kön, könsuttryck och könsidentitet. Socialt kön bifogas också ofta till individens kön, men har generellt en mer samhällelig roll i genusvetenskap. (Rikstermbanken 2019). Könet används ofta att avskilja människogrupper från varandra.</p>
<p>Genus – =Socialt kön. Begreppet innehåller allmänna uppfattningar som finns i samhället om maskulin och feminin, och stereotypiska kvinnliga eller och manliga företeelser (Regnbågsankan 2018 och Hirdman 1988).</p>
<p>Könsmedvetenhet* – Medvetenhet om olika kön och deras skillnader. Enlig könsmedvetenhet borde olika kön värderas och behandlas i samhället och de borde inte neutraliseras.</p>
<p>Könsneutralitet – Kön är osynligt eller könen och skillnader mellan dem syns inte.</p>
<p>Könssensitivitet – I finländska kontexten syftar begreppet ofta till könsmedvetenhet, och användning av könssensitivitet undvikas (Institutet för hälsa och välfärd 2020).</p>
<p>Könsmångfald/Könets mångfald/ mångfalden av kön - Begreppet avser att det finns ett oändligt antal sätt för människor att uppleva och uttrycka sitt kön (Institutet för hälsa och välfärd 2020).</p>
<p>Könsidentitet – Socialt eller psykologiskt kön. Könet som varje själva upplever och identifierar sig med (män, kvinna, annat, inget). (Rikstermbanken 2019).</p>
<p>Könsuttryck – Attribut som allmänt bifogas till ett kön. Attributen syftar ofta till utseendet, till exempel hår, kläder eller kroppsspråk. (Rikstermbanken 2019).</p>
<p>Juridiskt kön – ” Det kön som registrerats för en person i folkbokföringen.” (Rikstermbanken 2019).</p>
<p>Biologiskt kön – ”Begrepp som vanligen syftar till de kroppsliga egenskaper som legat till grund för att en person tilldelats ett visst juridiskt kön vid födelsen. ” (Rikstermbanken 2019).</p>
<p>Binär könsuppdelning – Uppfattningen att det finns endast två motsatta kön; kvinnor och män. (Institutet för hälsa och välfärd 2020)</p>
<p>Cisperson – ”En person som identifierar sig som och är tillfreds med hur hens kön kategoriserats vid födseln” (Institutet för hälsa och välfärd 2020).</p>
<p>Könsminoriteter – T.ex. interkönade och transpersoner.</p>
<p>GLGU – Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. I min studie använder jag ofta ordet <i>läroplan</i> jämsides med GLGU, och syftar alltid till sen senaste läroplanen (2014).</p>
<p>SETA - En finsk människorättsorganisation för sexuella och könsminoriteter.</p>
<p>*= Utbildningsstyrelsen har använt också termen genusmedvetenhet jämsides med könsmedvetenhet, men jag har beslutat att använda bara könsmedvetenhet i min studie (Se också 2.1.3. Genus).</p>

2.2. Tidigare studier

2.2.1. Tidigare studier om hur kön syns i läroböcker

När det gäller undervisningsmaterial, presenterar läroböcker ideologier och värden som författarna har avsiktligt eller oavsiktligt introducerat i sina böcker. Ordval och adjektiv har direkt kontakt till hurdana bilder av kvinnor och män ges i läroböckerna, även om elever inte tänker så mycket på böckernas ideologier. Trots allt har elever alltid redan formulerade åsikter och förhållningssätt till ideologiska företeelser (se t.ex. Wikman 2009: 66) såsom kön. Ju äldre eleverna är, desto sannolikare är det att de kan se läroböcker från en kritisk synpunkt. Å andra sidan kan kurslitteratur vara den enda "litteratur" som elever läser, och kritiskt tänkande gentemot den kan vara begränsat. Lärare har också en viktig roll i hur hen presenterar ideologier i böcker, och även väcker kritiska diskussioner om böckerna. Det är också viktigt att nämna hur vanligt det är att språklärare känner att det är svårt att befria sig från läroboken och hur vana vid de är att bara vara bundna till läroboken.

Enligt Utbildningsstyrelsens redogörelse (2010) om könsuppdelning i läromaterialet, syns den manliga mer än den kvinnliga. I rapporten granskades läromaterialet i modersmål och litteratur (finska), matematik och elevhandledning, men resultaten kan möjligtvis ses som allmängiltiga till alla skolämnen. Teräs och Tainio (2010) undersökte bilder, karaktärer i böckerna, tal om kön och jämställdhet samt bekönade ord. Bekönade ord (Einarsson 1981) syftar till ord eller namn som kopplas till kön, till exempel *polisman*, *mamma*, *Aleksis Kivi* eller *prinsessa*. Karaktärerna i böckerna och de bekönade orden var oftast manliga och tal om kön var begränsat. Även om jämställdhet av könen nämns i läroplanen (GLGU 2014: 13) syns den inte i läroböcker tillräckligt mycket. Syftet med redogörelsen är också att erbjuda anvisningarna om behandling av kön för förläggare av läroböcker. Utbildningsstyrelsen erkänner svårigheter med jämställdhet i undervisning och har tagit initiativ att förbättra realisering av könsmedvetenhet, köns mångfald samt jämställdhet.

Resultaten av redogörelsen motsvarar Hirdmans (1988) teori om genusystemet samt hennes påstående om etablerandet av det manliga som norm. Att de kvinnliga värderas mindre än de manliga har historiska och sociopolitiska rötter och kan leda till det att kvinnor har ett lägre socialt värde än män (Hirdman 1988: 1). Kvinnoforskning och genusvetenskap har starka sammanfogningar till jämställdhet och på det sättet har också skolsystemet i Finland ett ansvar för att bli av med den sociala kvinnliga underordningen.

Några pro gradu- och kandidatavhandlingar har haft liknande tema som min studie. Satu Prusis pro gradu avhandling (2017) om kön och jämställdhet liknar på sätt och vis mitt tema. Sorajoki (2017) har undersökt jämställdhet och kön i läroboksserier Klick och Hallonbåt, och jämförde serierna. Varken Prusi eller Sorajoki har behandlat begreppet könsmedvetenhet, och därför har jag valt att undersöka kön med hjälp av begreppet könsmedvetenhet. Jag ska jämföra resultaten av min studie med Prusis och Sorajokis resultat i 5. Sammanfattande diskussion.

2.2.2. Elevers uppfattningar om kön

Kön som en ideologisk konstruktion (Edlund, Erson & Milles 2007: 299) baserar sig på isärhållningen av två olika människogrunder. Den binära könsuppdelningen samt åtskiljandet av två könsgrupper har funnits så länge och så starkt att redan i förskolan är barn medvetna om två skilda kön (Einarsson 2016: 357). Det är värd att nämna att det finns mer än två kön, fast vi pratar om biologiskt kön och speciellt om vi tar hänsyn till alla fyra olika former av kön (juridiskt, biologiskt, könsuttryck och könsidentitet). Enligt Einarsson (2016) kopplar barn olika ord till olika kön. *Pratar fint, tycker om små barn, sjunger, gnäller och sitter tyst i skolan* kopplas till kvinnor, medan *svärord, bråkar, tävlar, smutsig, karta, talar högt och är rolig* brukar kopplas mer till män. Studien visar i hur hög grad stereotypiska bilder av kön som till och med barn i förskoleåldern har lärt sig från kulturen och människorna omkring omedvetet.

Bilder av kön som läroböcker och hela skolmiljön erbjuder till elever kommer att påverka identitetsarbete hos de unga. Resultaten av Einarssons studie (2016) motsvarar den dubbla dolda läroplanen när det gäller makt över klassrummet.

“Skolan ger pojkarna en bättre träning för det vuxenliv där de förhoppningsvis ska vara aktiva deltagare i det offentliga samtalet.” - “Flickorna socialiseras in i tystnad i offentliga sammanhang eftersom de inte får den bekräftelse som pojkarna ges de gånger de tar till orda i klassrummet.”.

(Edlund, Erson, Milles 2007: 102–103).

Lärare kan ge elever implicita antaganden om könsroller. Å andra sidan är det viktigt att nämna att dagens skola kan vara till och med mer anpassad för det kvinnliga och pojkarna kan numera kräva mer uppmärksamhet. Resultatet av Einarsson kan inte generaliseras och studien kan inte ses som en realistisk bild av hur kön behandlas överallt i finska skolor. Jag ska fokusera mig på hur könsmedvetenhet syns i böckerna och visa om behandling av kön har förändrats, utan någon hypotes.

Jämlik undervisning och behandling av kön händer också utanför läroboken, men läroboken kan påverka attityder hos elever och lärare verkligen mycket.

Lärare spelar en framträdande roll i behandling av läroböcker och känsliga företeelser generellt i klassrummet. Det brukar vara lärare som ska behandla kön och jämställdhet och korrigera eller ta upp några möjliga felaktiga framställningar av kön i läroböcker istället för själva böckerna. Lärare skulle inte vara bundna till läromaterial och skulle kunna ge en stereotypsfri livsuppfattning till elever (Tainio & Teräs 2010: 6).

Det är också viktigt att beakta elevernas förmåga att självständigt läsa och uttolka läroböckerna utan lärarens intryck. Elever kan ifrågasätta både läroböcker och lärarens framställning och hitta svagheter i sina egna värderingar och tankevärld (Wikman 2004: 44). I min studie är det således viktigt att komma ihåg att elever inte är passiva mottagare av information som står i läroböcker, utan de kan ha sina egna starka åsikter om till exempel kön.

3. Mål, metod och material

3.1. Mål

Det finns ganska lite forskning om könsmedvetenhet i undervisning och definitionen av begreppet kan ännu vara oklar för till exempel lärare. I GLGU (2014) nämns termen bara en gång, men eftersom termen är viktig för undervisningen och kan tolkas på många olika sätt vore det bra att den kommenterades närmare i GLGU. Målet med min studie är att visa om reformeringen av läroplanen påverkade presentation av kön och tal om jämställdhet mellan könen i B1-svenska läroböcker i grundskola. Därför att Klick inte följer den senaste läroplanen och är från tidigare årtiondet än Megafon, ska det vara fruktbart att jämföra en äldre serie med en serie som används nu för tiden. Jag vill också betona att läroboksförfattare har en roll som uttolkare av läroplanen, eftersom det inte finns någon lag om hur en lärobok egentligen ska skrivas.

Syftet med min studie är att forska hur könsmedvetenhet syns i läroböckerna. Dessutom analyserar jag hur den senaste reformeringen av läroplanen har ändrat behandling av kön när jag jämför läroböcker från olika årtionden.

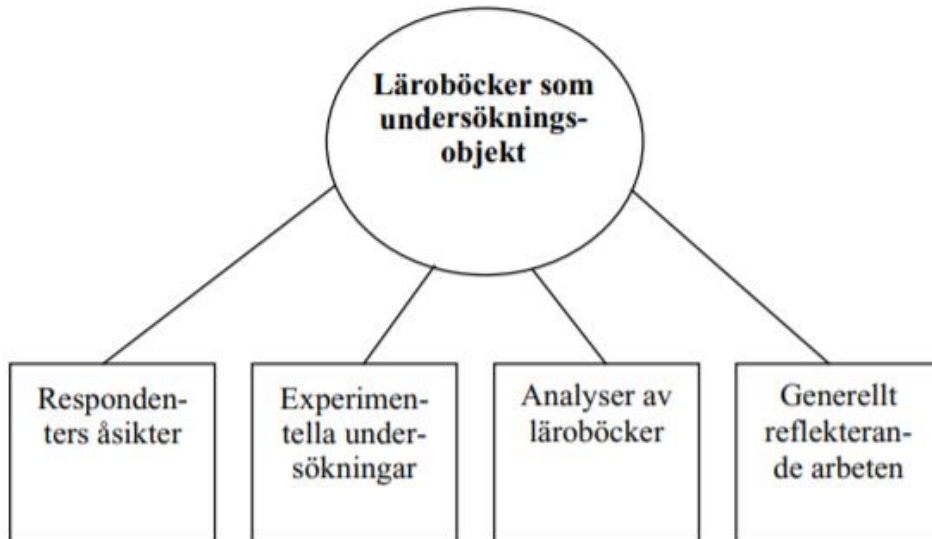
Frågor som jag ska försöka svara på i denna avhandling ska förklara hur könsmedvetenhet syns i läroböckerna och hur reformeringen av läroplan har påverkat behandling av kön. Mina forskningsfrågor är följande:

1. Hur behandlas och syns kön i Klick och Megafon?
2. Hur syns köns mångfald och olika könsidentiteter i Klick och Megafon?
3. Hur syns könsmedvetenhet i Klick och Megafon? Har nämmandet av begreppet i läroplanen haft en inverkan på böckerna?

3.2. Metod

Jag undersöker läroboksserierna Klick och Megafon och som metod utnyttjar jag innehållsanalys. Jag plockar ut texter och bilder från läroböckerna som har någonting att göra med kön och analyserar hur behandlingen av kön följer GLGU (2014) och de anvisningarna som Utbildningsstyrelsen har utgett för läroboksförläggare.

Jag har valt läroböcker som mitt undersökningsobjekt. Wikman (2009: 65) presenterar fyra olika sätt för läromedelsforskning, som forskare brukar använda (se Figur 1). Min analys belyser läroböckernas och läroboksförfattarnas ideologiska perspektiv på kön och speciellt på könsmedvetenhet; jag analyserar läroböckerna och ideologier som representeras i dem.

Figur 1. Översikt över potentiell inriktning på läromedelsforskning. (Wikman 2009: 65).

Min studie har också diskursanalytiska drag. Diskursanalytisk studie möjliggör kritisk diskussion om fenomenet könsmedvetenhet och objektiv syn på läroböckernas innehåll. Jag också analyserar hur läroböckernas innehåll motsvarar Utbildningsstyrelsens anvisningar när det gäller kön. Diskussion om könsmedvetenhet är nödvändig för läroplanen erbjuder vida tolkningar av begreppet, och såväl Utbildningsstyrelsen, lärare som läroboksförfattare kan tolka begreppet på olika sätt. Tanken är att få veta hur könsmedvetenhet syns i böckerna, och eftersom det finns en begränsad (eller det vill säga för mångsidig) definition av begreppet könsmedvetenhet, är det svårt att definiera att vad räknas till som könsmedveten istället för någonting annat.

I min kandidatavhandling var det passande att använda bara kvalitativa metoder, eftersom studien gäller samhällsliga företeelser och förnyelser, som är omöjliga att räkna upp. Könsmedvetenhet är en approach till undervisning, och noggrann insyn på individuella ordval skulle inte vara fruktbar i en kandidatavhandling; den kvalitativa metoden erbjuder mera möjligheter för mig i min studie.

3.3. Material

Som material har jag fem olika textböcker: Klick 7, Klick 8–9, Megafon 1, Megafon 2 och Megafon 3. Båda serier erbjuder läromaterial i B1-svenska till högstadiet. Serierna skiljer sig från varandra mycket, eftersom Megafon är gjort enligt den senaste läroplanen, men Klick är inte. Självt har jag använt Klick-serien i högstadiet år 2011–2014, således har jag erfarenheter och kännedom av serien. I lärarpraktiken lade jag märke till att Megafon-serien är populär i högstadiet numera. Dagens svensklärare brukar dra sig från Klick eftersom serien inte är så nutida, men serien var populär i sin tid. Dessutom har Sanoma Pro avskaffat Klick-serien från sin webbsida, vilket förstärker det att serien faktiskt är föråldrad.

I några av läroböckerna finns det ett grammatikavsnitt i slutet, men jag valde att utelämna dem och koncentrera mig på de textstyckena i böckerna. Båda serier erbjuder också material utanför de tryckta böckerna, men jag har valt att koncentrera min studie på de tryckta böckerna. Mitt material består av 220 sidor från Klick och cirka 270 sidor från Megafon.

Bilder, texter och figurer från läroböckerna visas i studien med tillstånd av förlagen.

4.Resultat

I detta avsnitt introducerar jag de viktigaste resultaten i min studie. Först berättar jag hur kön framställs i böckerna, eftersom för att undersöka könsmedvetenhet skulle man veta hurdan roll kön själv har i dem. Sedan går jag över till könsmångfald och könsidentiteter i böckerna. Till sist beskriver jag hurdana könsmedvetna diskurser finns det i serierna. Jag har fogat några bilder eller texter i böckerna som gäller kön och temat i frågan.

4.1. Vilka medel används för att framställa kön i böckerna?

Kön syns i både Klick och Megafon, och det finns många olika medel för att framställa kön i serierna. I böckerna syns kön mest när könen avskiljas från varandra. Texter och bilder i böckerna skiljer det manliga och det kvinnliga från varandra för att den binära könsfördelningen är realiteten i dagens skola och samhälle. Klick och Megafon använder likadana medel för att framställa kön och kön syns nästan bara implicit i båda serierna; kön omtalas ofta inte men framställs genom utseende, uttryck, språk och intresse.

Könsuttryck och utseende är flexibla och fast någon ser ut som en pojke eller har kvinnliga drag i sin klänning, borde man inte ta könet som givet. Eftersom utseende och könsuttryck är så personliga, och många karaktärer i böckerna är faktiskt äkta människor, vill jag analysera utseendefaktorer bara med några av mina iakttagelser.

Utseendet kan vara den viktigaste faktorn som påverkar hur kön syns för läsare. Fast könsuttryck bara är en del av ens kön, brukar människor göra omedvetna eller medvetna beslut om andra människor, vilka baserar sig bara på utseende. Långhåriga tjejer och coola pojkar med kepsar är överrepresenterade i båda serierna, men olika slags människor representeras i någon mån. Den nordiska kontexten har också inverkan på hur människorna ser ut, och det är bara realiteten att majoriteten av människor ser ut liksom människorna ser ut i böckerna. Båda serierna introducerar äkta människor som representerar sina identiteter genom berättelser om sina liv. Därför att det finns mera människor och karaktärer i Megafon än i Klick, kan man säga att Megafon ger en mångsidigare bild av kön. En kvantitativ studie skulle kunna stödja mina iakttagelser.

Författare av Megafon och Klick har använt illustrationer i sina böcker. Illustrationer, som visar olika typer av människor är ett effektivt sätt att ge bilder om könets mångfald, och att det finns olika sätt att klä sig och uttrycka sig. Könets mångfald innehåller mycket mer än bara utseendet, men det är viktigt att hålla i minnet hurdana könsbilder ges i böckerna, till och med genom små detaljer.

Språkliga företeelser, som är viktiga i andraspråksinlärning för finska studenter är personliga pronomen. Kön är ohjälpligen närvarande när personliga pronomenen används i svenska. Personliga pronomenen *han* och *hon* innehåller kön och de brukar tvinga läsare att förstärka den binära könsfördelningen av två motsatta kön. Det könsneutrala pronomenet *hen* presenteras i Megafon-serien (se bild 1), men används inte i praktiken. Klick-serien nämner inte alls det könsneutrala pronomenet, men serien är faktiskt äldre än Megafon.

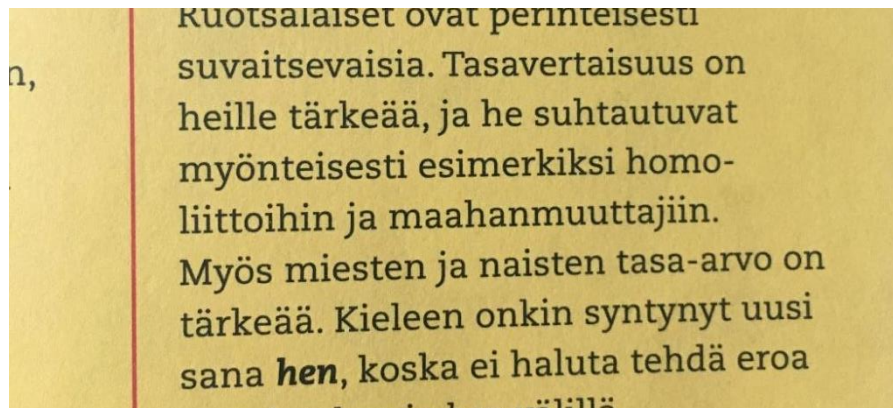

Bild 1. Megafon 2 s. 61

I varje fall är kön en del av läroböckerna och neutralisering av det syns inte. Författare av böckerna tar hänsyn till kön och erkänner två skilda kön. Könsmminoriteter framställs inte i vare sig Klick eller Megafon, vilket är en anmärkningsvärd iakttagelse.

4.2. Könsidentiteter och köns mångfald i böckerna

Karaktärerna och människorna i böckerna spelar en viktig roll i skapandet av könsmedvetenhet. Människorna representerar inte bara sina identiteter, men också sina kön och könsidentiteter. Varje text, bild och karaktär skapar normer och regler för läsarna. Många unga kan identifiera sig med exempelvis kändisar, men det är omöjligt att ta med alla slags könsidentiteter i böckerna. Texter i böckerna påverkar läsarens upplevelse om normer liksom kön, och samtidigt berättar uteslutandet av till exempel interkönade karaktärer om författarnas tolkningar av läroplanen samt deras egna värderingar och normer.

Kvinnor och män avskiljas från varandra till mammor och pappor, systrar och bröder och det finns killar och tjejer i klassen. I vårt samhälle är könsfördelning normaliserat, och ofta hjälper den att känna trygghet och tillhörighet med andra likadana människor. Å andra sidan avgränsar fördelningen till bara två kön identitetsskapande hos både könsminoriteter och cispersoner. Majoriteten brukar inte ta hänsyn till sådana detaljer liksom val av pronomen, men för till exempel interkönade kan det kännas svårt att känna sig accepterad i skolan om deras könsidentiteter inte presenteras i läroböcker. Jag kommer att introducera hur könsfördelningen syns i serierna i följande avsnitt och varför den ofta är olämplig.

4.2.1. Könsidentiteter och köns mångfald i Klick

Klick 7 har en manlig huvudkaraktär, Mikael Berg. Nästan varje textstycke i boken behandlar hans liv. Kvinnor spelar en mindre roll i boken genom bifigurer liksom flickvänner, tjejkompisar, systrar och mammor. Det finns två textstycken i boken som heter "Mina kompisar" och "Mina tjejkompisar", vilket är klart isärhållning av kön. Författarna har tänkt att ägna ungefär 10 sidor av boken till kvinnor (se bilder 2 och 3). De här 10 sidorna innehåller: textstycken som behandlar Mikael's tjejkompis Malin och kusin Ronja, en serie som berättar om förtjusningen mellan Mikael och en kvinnlig klasskompis, bilder av svenska kvinnliga artister, en text om Ronja Åstrom och slutligen ett uppslag om BLESS, albumet av flickband Bubbles. Utanför de här sidorna är kvinnor bara bifigurer och nästan varje huvudkaraktär är manlig.

Bild 2. Klick 7 s. 54–55.

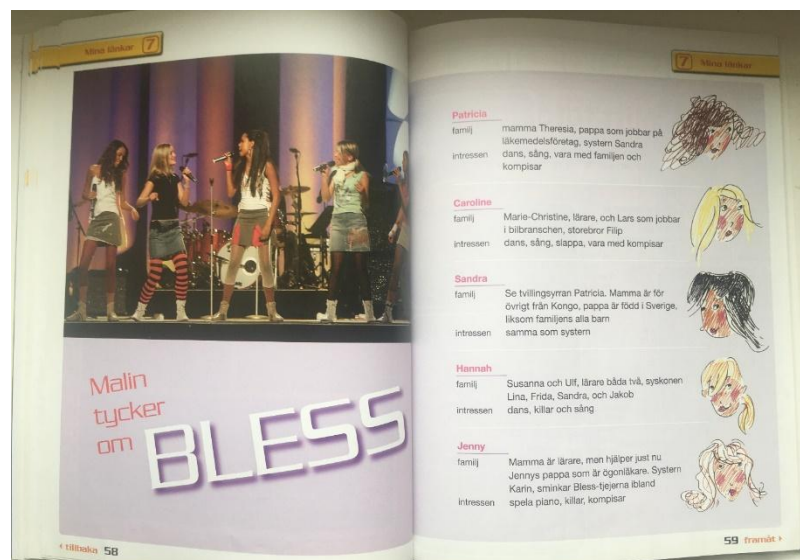

Bild 3. Klick 7 s. 58–59.

Klick 8–9 har ingen huvudkaraktär, eftersom boken fokuserar på olika fenomen och kommunikationssituationer istället för identiteter. Klick 8–9 inkluderar mycket fler människor och skiljer sig mycket från Klick 7. Boken presenterar många olika könsidentiteter, men köns mångfald syns bara lite. Det är också nödvändigt att nämna att Klick-serien har inkluderat manliga huvudkaraktärer i serierna “Staffan Strul” i Klick 7 och “Teemu Turist” i Klick 8–9. Unga kan identifiera sig med Staffan och Teemu eftersom de är skojiga och uppriktiga i serierna. Jag har märkt

att män är oftare s.k. skojare medan kvinnorna är åskådare i de här undersökta böckerna, och tidigare nämnt studie av Einarsson (2016) stödjer iakttagelsen. I studien var ”är rolig” någonting som samlas ihop mer om män än kvinnor hos informanter.

I Klick 8–9 kan man hitta en ”tio i topp” lista (se bild 4) om drömjobb hos unga där tjejer och killar avskiljas från varandra. Jag har också skapat ett klagörande diagram om listan (se diagram 1). Tjejernas topp 10 innehåller fotograf, modedesigner, psykolog/kurator, förskolelärare, hotell- och restaurangpersonal, inredningsarkitekt, skådespelare, journalist och reseledare. Å andra sidan innehåller killarnas lista civilingenjör, dataoperatör/programmerare, idrottsproffs/tränare, pilot, polis, företagsledare, ingenjör, ekonom och forskare. Musiker eller artist är gemensamma drömjobb hos tjejerna och killarna. Listan har ingen källa, och därför tycker jag att författare har försökt att använda så många yrken som möjligt i listan för inlärningens skull. Det finns en klar skillnad mellan drömjobb hos killarna och tjejerna, det vill säga könsfördelningen är klar. Sådana listor kan indirekt förstärka uppfattningen att könet avgränsar möjligheter hos unga i framtid. Å andra sidan kunde sådana listor väcka diskussion i klassen om kön, men det finns inga direkta diskussionsuppgifter i böckerna. Lärarens roll i sådana fall är viktig för att utnyttja läroböckernas resurser.

Tjejer	Killar
1 Fotograf	1 Civilingenjör
2 Modedesigner	2 Dataoperatör, programmerare
3 Psykolog, kurator	3 Idrottsproffs, tränare
4 Förskolelärare	4 Musiker, artist
5 Hotell- och restaurangpersonal	5 Pilot
6 Inredningsarkitekt	6 Polis
7 Musiker, artist	7 Företagsledare
8 Skådespelare	8 Ingenjör
9 Journalist	9 Ekonom
10 Reseledare	10 Forskare

Bild 4. Klick 8–9 s. 127.

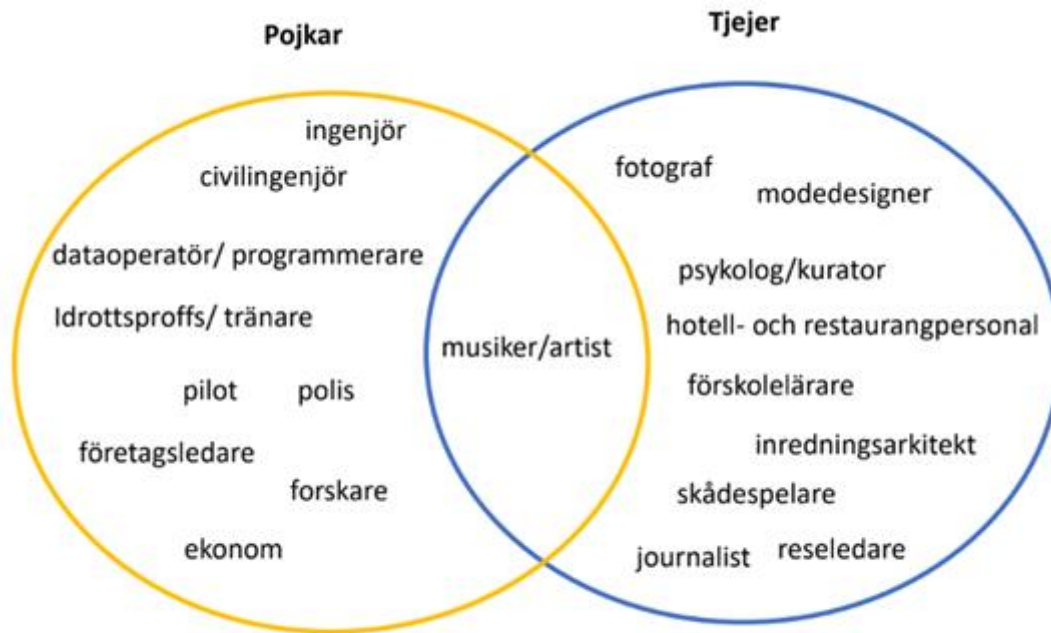

Diagram 1. Drömarbete hos unga i Klick 8–9 s.127.

I Klick 7 berättar Mikael om sin klass i stycket 5. I texten “Min tokiga klass” beskriver Mikael sina klasskamrater. Aylan är en av pojkarna och Mikael skriver att han är “tjejtjusaren”. Malin beskrivs som “flicka med rösten”. Det är helt vanligt att pojkarna beskrivs som tjejtjusare, men om någon flicka skulle ”tjusa pojkarna”, vore det verkligen konstigt. Att behandla kön jämställd betyder att varje elev kan leva och agera hur de vill och “tjejtjusare” är opassande när man pratar om könsmedvetenhet. När Mikael beskriver Malin som “flickan med rösten”, kan det indirekt betyda att de andra flickorna i klassen har faktiskt ingen röst, vilket är fel. Sådana detaljer påverkar läsarens upplevelse om kön, och hur människor omtalas spelar en roll i skapandet av könsmedvetenhet.

Könets mångfald visar sig på några olika sätt i Klick-serien. Mångfald visar sig mest när man behandlar identiteter och till exempel arbete, hobbyer, livsstilar eller intresse. Det kan ofta vara svårt att skilja sig från varandra begreppen identitet och könsidentitet, men i böckerna kan man verkligen se att det finns några klara könsskillnader när det gäller till exempel ridning, ishockey eller sminkning. Pojkar brukar syssla mer med idrott och tjejer mer med hobbyer som har någonting att göra med självuttryck, till exempel sjungande eller dans. Resultaten motsvarar resultaten av Sorajoki (2017) och Prusi (2017); stereotypiska bilder av könen syns i till och med de svenskläroböckerna som följer GLGU 2014. Ändå syns köns mångfald bara lite i Klick, och nästan bara kvinnliga kvinnor och

manliga män presenteras i böckerna. Varken “brytning” mot traditionella könsroller eller könsminoriteter syns i Klick. Läsarna kan göra sina egna tolkningar i böckerna när det gäller köns mångfald, men i princip syns köns mångfald bara implicit i Klick-serien.

4.2.2. Könsidentiteter och köns mångfald i Megafon

Megafon-serien har ingen huvudkaraktär, utan mest av människor visar sig bara en gång i böckerna. Svenska eller svenskspråkiga kändisar har en stor roll i Megafon-serien. I varje bok nämns tusentals olika artister, idrottare, författare eller andra betydande kända människor, som representerar sina könsidentiteter på något sätt. Kändisar i Megafon skapar bilden av hur man kan uttrycka sin identitet. Författarna har försökt att ta med olika slags kändisar, men bilderna av kön är fortfarande begränsade. Nästan varje kvinnlig kändis är sångare eller artist, medan manliga kändisarna är till exempel diktare, idrottare eller artister.

När det gäller intresse och hobbyer hos människor i Megafon brukar de flesta av kvinnorna ha traditionella kvinnliga intresse och de flesta av männen traditionella manliga intresse. Tjejeerna gillar sjunga, syssla med djur och vara i skolan, medan pojkarna idrottar, spelar konsolspel eller rappar. Båda serierna presenterar listor liksom “tio i topp”, där tjejer och pojkar åtskiljs på grund av sina intressen, hobbyer eller drömarbete. Författarna har tänkt att det finns några klara skillnader mellan tjejer och killar, nämns i texten. I Megafon 1 (se bild 5) finns det en lista, där författarna har valt att skilja sportgrenar som intresserar killar och tjejer. Det finns ingen källa under listan och därför tror jag att den är fiktiv. Pojkarna sysslar med innebandy, ishockey och kampsporter och flickor med gymnastik, ridning och handboll. Fotboll och friidrott är gemensamma grenar. Kampsporter och ishockey brukar vara kända som manliga grenar eftersom de kräver kraft och kanske till och med våldsamhet. Å andra sidan sysslar flickor med gymnastik och ridning, som är båda traditionella kvinnors grejer. Att förstärka de här avgränsade traditionella könsidentiteterna vidare ska inte lämna rum för köns mångfald. Utöver är människor igen fördelad till bara två kön och andra kön nämns inte.

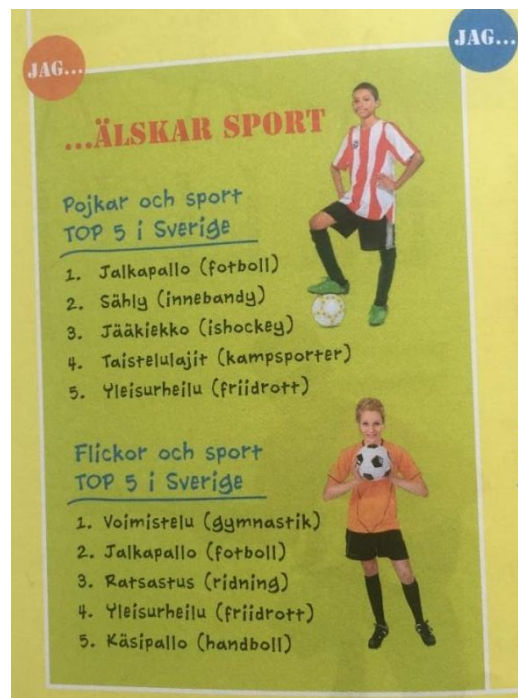

Bild 5. Megafon 1 s. 36.

I Megafon 1 i stycket 4 finns det ett bra exempel på hur kön åtskiljs också i realiteten, utanför läroboken. Emilia och Laura berättar om deras klass och Emilia kommenterar: “Tjejerna är ett gäng och killarna ett annat gäng på rasten. Alla är också tillsammans då och då. “. Unga brukar umgås med samma kön. Ändå, jag vill igen säga, att inkludera sådana kommentarer i läroböckerna ska bara förstärka avgränsade bilder av kön. Tjejer och killar kan vara kompisar, och att umgås med någon har ingenting att göra med kön. I alla fall kan författare försöka efterbilda realiteten i böckerna, och det är sant att kön brukar skilja människogrupper fortfarande i skolor.

Megafon utmanar de traditionella könsrollerna med till exempel textstycket “Personligt bäst” (se bild 6). Stycket berättar om Jontte, som gillar Lady Gaga och har sin egen personliga stil. Den här texten visar läsare att även om de flesta av pojkar gillar ishockey eller idrott, kan unga vara sin egen person med sina egna intresse, utan könsbundna modeller. Fast texten berättar ingenting direkt om köns mångfald, läsare kan tolka att olika könsidentiteter värderas i boken.

Bild 6. Megafon 2 s. 72–73.

Tainio och Teräs (2010) lägger fram att det kvinnliga ofta är underrepresenterat i läroböckerna. Texterna i böckerna behandlar både pojkar, flickor samt pojkar och flickor tillsammans. Det finns en skillnad mellan de könsidentiteterna som pojkarna och tjejerna presenterar, men flickornas underrepresentation är inte beskådande i Megafon.

Författarna av Megafon introducerar köns mångfald och olika könsidentiteter i sina böcker. Författarna har försökt att ta med karaktärer som bryter mot traditionella könsmodeller (se bild 6). Könssegregering syns i Megafon när det gäller till exempel hobbyer och idrott, för tjejer och pojkar brukar ha olika intresse. Åtskiljandet av könen känns ofta nödvändig och därför oacceptabelt enligt GLGU (2014).

4.3. Könsmedvetna diskurser i böckerna

Könsmedveten approach till undervisning betyder att lärare och elever är medvetna om köns mångfald och olika kön. Således borde läroböckerna framställa och tala om olika kön, men inte förstärka felaktiga, gammaldags eller stereotypiska bilder av kön. För författare och förläggare kan det vara svårt att veta hurdan behandling av kön som skulle vara acceptabel enligt läroplanen, eftersom

onödigt åtskiljande mellan könen kan leda till ojämställdhet av könen i böckerna. I denna del undersöker jag hur författare har lagt fram könsmedvetenhet eller jämställdhet i texterna.

Klick har faktiskt medvetet åtskiljande av könen, som jag har redan visat i min undersökning (till exempel topplistor). I Klick-serien erbjuds ingen diskussion eller tal om kön eller jämställdhet. Några av texterna behandlar faktiskt identiteter men kön och jämställdhet berörs inte. I böckerna visas många unga och deras vardagsliv men medveten diskussion om de ungas kön syns inte. Kön verkar vara någonting som omtalas inte.

Författarna av Megafon har tagit hänsyn till olika kön, och skiljer dem från varandra ibland. I Megafon 2 berättar författarna lite om hur toleranta svenskar är och hur jämställdhet mellan könen är viktig för dem samt introducerar den könsneutrala pronomenen *hen* (Se Bild 1). Det finns ett textstycke i Megafon 3, där Gunnar berättar om parkour. Intervjuaren frågar Gunnar om parkour är bara för pojkar, och Gunnar svarar: "Jag har också några flickkompisar som sysslar med det, men det är mest pojkar som är med. Jag vet inte varför.". På nästa sida står det några diskussionsfrågor om hobbyer, och en av de är: "Är det bara för pojkar/flickor?". På det sättet introducerar läroboksförfattarna könsmedvetna diskussioner om hobbyer, vilket är verkligen effektivt. Det är ju sant att några hobbyer faktiskt kan vara mer populära hos pojkar, men att diskutera orsaker bakom det är korrekt och diskussioner följer de principerna av könsmedvetenhet.

Sammanfattningsvis kan man säga att författarna inte har valt att inkludera medvetet tal om kön i böckerna. Läsarna kan inte se könsmedvetenhet direkt i böckerna, utan en noggrann titt på dem behövs innan könsmedvetenhet kommer fram. Det är svårt att se könsmedvetenhet explicit i böckerna och det är verkligen svårt för författarna att presentera könsmedvetenhet utan medveten diskussion om kön i böckerna.

5. Sammanfattande diskussion

I min studie tar jag reda på hur könsmedvetenhet syns i läroboksserierna Klick och Megafon. Jag undersöker läroböckernas innehåll och tar fram relevanta texter och bilder i böckerna gällande kön och analyserar dem vidare. Resultaten baserar sig på mina egna iakttagelser och tolkningar av böckerna, således använder jag i princip bara kvalitativa metoder. I analysen drar jag nytta av både rapporter av Utbildningsstyrelse samt GLGU 2014 och tidigare studier om kön i skolan.

Könsmedvetenhet är inte bara någonting som syns i böckerna, utan den konstrueras med till exempel representationer av kön, diskussioner om kön och könsmångfald. Som sagt är könsmedvetenhet en approach till undervisning och den innehåller aktuella samhällseliga normer hos förläggarna. Jag hade många olika möjligheter för forskningsobjekt gällande könsmedvetenhet i läroböckerna, men beslöt att koncentrera min studie på tre forskningsfrågor: vilka medel används för att framställa kön, hurdana könsidentiteter representeras i böckerna och könsmedvetna diskurser i böckerna.

Kön framställs i böckerna i princip bara genom människor och karaktärer. I Klick och Megafon verkar kön vara någonting som det inte talas om. Klick följer inte den senaste läroplanen, vilket kanske är förklaringen till att könsmedvetenhet inte alls syns i serien. Megafon är gjort enligt den senaste läroplanen, men författarna har inte tolkat kön som en viktig företeelse att tala om i läroböckerna. Det finns några klara skillnader i behandling av kön mellan Klick och Megafon, men överallt syns kön bara implicit, även om Megafon egentligen följer den senaste läroplanen.

Olika könsidentiteter representeras i viss mån men de behandlas otillräckligt mycket. Kvinnor och män representeras i böckerna men nästan bara ensidiga och till och med stereotypiska bilder visas. Den binära könsfördelningen är fortfarande realiteten i båda läroboksserierna. Klick presenterar bara få olika könsidentiteter eller sätt att uttrycka kön och följaktligen förstärker traditionella könsmodeller.

Underordningen av det kvinnliga (Hirdman 1988) syns i synnerhet i Klick. Klick 7 har en manlig huvudkaraktär medan kvinnliga karaktärer är bara sekundära. Megafon introducerar kvinnliga och manliga karaktärer mer jämlikt. Enligt resultatet har reformeringen av läroplanen haft inverkan på tidigare nämnt problem med underordningen av kvinnor, men eftersom det undersökta materialet är litet kan detta resultat orsakas av slumpen.

Medvetet avskiljande av könen syns och är vanligt i böckerna. Könssegregeringen syns i till exempel hobbyer, drömarbete, livsstilar och könsuttryck. Det är verkligen svårt att definiera hurdan

avskiljande skulle vara acceptabelt, men enligt mina resultat är könssegregering nästan ständig i både Klick och Megafon. Klick har mer explicit könssegregering än Megafon, för att avskilja till exempel manliga och kvinnliga kompisar är onödigt och upprätthåller traditionella könsroller. I synnerhet representerar Klick 7 bilder och texter av kön som känns lite föråldrat.

Könsminoriteter syns inte alls i böckerna. En orsak för det kan vara det att kön spelar en oväsentlig roll i svenskläroböckerna och författarna har tänkt att representera identiteter istället för könsidentiteter. Det är en tyst väg mot jämställdhet att tala inte om kön och könsskillnader, men i realiteten könsminoriteterna ställas inför svårigheter för sina identiteter dagligen. För att kunna normalisera köns mångfald och könsmedvetenhet behöver författarna ta hänsyn till olika identiteter och elever som ska använda böckerna.

Tal om jämställdhet och kön saknas i Klick. Megafon erbjuder mera möjligheter för lärare och studenter att föra diskussion om kön. Sammanfattningsvis kan man säga att könsmedvetenhet syns i enstaka texter i Megafon och nästan inte alls i Klick. Det är sant att Klick inte behöver följa den senaste läroplanen, eftersom serien är föråldrad. Däremot borde en könsmedveten approach synas i Megafon ständigt, inte bara i enstaka delar. I könsmedveten undervisning är det viktigt att normalisera tal om kön och framställa könen aktivt, men så gör ingendera av serierna.

Författarna av läroböckerna brukar inrikta sig på företeelser som är viktiga i andraspråksinlärning och behandlingen av kön kan vara någonting som inte utvecklar de viktigaste språkkunskaperna. Det var till och med krångligt att undersöka kön i böckerna eftersom svenskläroböckerna generellt har ingen agenda att tala för könsmedvetenhet eller jämställdhet mellan könen.

Det enklaste sättet att inkludera könsmedvetenhet skulle vara att bara tala om den. Att ha ett stycke om olika kön, könsminoriteter eller kön överhuvudtaget skulle berika böckerna. Ändå borde könsmedvetenhet synas i läroböckerna – och inte bara i detaljer eller enstaka texter – eftersom den också lyfts fram i läroplanen. Att ha sådana stora innehållsliga förändringar kan vara en alldeles ny situation för förläggare, men läroböcker borde motsvara den senaste läroplanen och de samhälleliga normer som den representerar.

Material

Ahokas, M., Ainoa, A., Alapudas H., Kunttu, M., Nikunlassi, M. & Nordgren A. 2015. *Klick 7 – Texter*. Helsinki: Sanomapro.

Ahokas, M., Ainoa, A., Alapudas H., Kunttu, M. & Nordgren A. 2015. *Klick 8-9 - Texter*. Helsinki: Sanomapro.

Blom, A., Friis, M., Liukkala, S. & Pukonen, S. 2012. *Megafon 1: Textbok*. Helsinki: Otava.

Blom, A., Friis, M., Kokkonen, S., Liukkala, S. & Pukonen, S. 2013. *Megafon 2: Textbok*. Helsinki: Otava.

Blom, A., Friis, M., Kokkonen, S., Liukkala, S. & Pukonen, S. 2014. *Megafon 3: Textbok*. Helsinki: Otava.

Litteratur

Edlund, A., Erson, E. & Milles, K. (2007). *Språk och kön*. Stockholm: Norstedt.

Einarsson, J 1981, *Bekönade ord i förskolan*. Språk och kön i skolan, vol. 7, vol. 7, Lärarhögskolan Malmö.

Einarsson, J. 2009. *Språksociologi*. Studentlitteratur.

Genusmedveten undervisning och handledning. 2020. Utbildningsstyrelsen. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/genusmedveten-undervisning-och-handledning> (hämtad: 13.05.2020)

GLGU 2014 = Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. Utbildningsstyrelsen. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (hämtad: 13.05.2020)

Hirdman, Y. 1988. Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning. Uppsala: Maktutredningen. <http://ub016045.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/viewFile/1490/1303> (hämtad 13.05.2020)

Institutet för hälsa och välfärd. 2018. Centret för jämställdhetsinformation. <https://thl.fi/sv/web/jamstalldhet/framjande-av-jamstalldhet/ordlista> (hämtad: 13.05.2020)

Laine, A. 2019. Lastenpsykiatrian professori varoittaa menemästä liian pitkälle sukupuolineutraaliudessa: "Jos sukupuolten erot häivytetään, voi tulla vahinkoa". Yle. <https://yle.fi/uutiset/3-10659245> (hämtad: 13.05.2020)

Prusi, S. 2017. Flitiga flickor och busiga pojkar? En diskursanalytisk studie av kön och jämställdhet i två läroböcker i B1-svenska i sjätte klass i den finska grundskolan. Pro gradu-avhandling. Tammerfors universitet. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/101904/GRADU-1504006215.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (hämtad: 13.05.2020)

SETA. 2018. Sukupuolineutraalissa ja sukupuolitietoisessa kasvatuksessa on eroa. https://seta.fi/2018/09/26/sukupuolineutraalissa-ja-sukupuolitietoisessa-kasvatuksessa-on-eroa/?gclid=CjwKCAiAws7uBRAkEiwAMlbZjmP5y80cDwgTIIFYJR4X3v4LWcf_Swb62yCeleo_vS5TvvzjirrGLBoCFO8QAvD_BwE (hämtad: 13.05.2020)

Sorajoki, E. 2017. "RONJA RIDER OCH STEFFAN SKEJTAR" – JÄMSTÄLLDHET OCH FRAMSTÄLLNINGAR AV KÖNEN I KLICK 7 OCH I HALLONBÅT 1–2. Kandidatavhandling. Jyväskylän universitet Institution för språk och kommunikationsstudier. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/56826/URN_NBN_fi_jyu-201801201289.pdf?sequence=4&isAllowed=y (hämtad: 13.05.2020)

Sundelin, S. 2019. SAAKO LAPSIA KUTSUA TYTÖIKSI JA POJIKSI? Opetushallituksen tasa-arvo-oppaan ja sitä koskevien mediajulkaisujen käsitykset sukupuolesta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64383/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201906052999.pdf> (hämtad: 13.05.2020)

Tainio, L. & Teräs, T. 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Utbildningsstyrelsen. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa_0.pdf (hämtad: 13.05.2020)

Tainio, L. & Teräs, T. 2011. Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/130443_tasa-arvo_ja_sukupuoli_oppimateriaaleissa_0.pdf (hämtad: 13.05.2020)

Opetushallitus 2015: Tasa-arvotyö on taitolaji – opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Liisa Jääskeläinen, Johanna Hautakorpi, Hanna Onwen-Huma, Hanna Niittymäki, Anssi Pirttijärvi, Miko Lempinen, Valpuri Kajander

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji_0.pdf
(hämtad: 13.05.2020)

Wikman, T. 2004. På spaning efter den goda läroboken: Om pedagogiska texters lärande potential. ÅBO AKADEMIS FÖRLAG.
<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/4136/TMP.objres.44.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
(hämtad: 13.05.2020)